

УДК 343.9

Іван Васильович КРИЦАК,

старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем досудового розслідування Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3530-4269>

КОНЦЕПЦІЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ СМИСЛІВ У РАМКАХ КРИМІНОТЕОЛОГІЇ З ВІДСТОЮВАННЯМ «СУСПІЛЬНОЇ НЕБЕЗПЕКИ»

*Не нам, Господи, не нам, а імені Твоєму (Пс. 113:9)
присвячую...*

Якщо лунає повітряна тривога, тоді звертаємось до Бога. Навіть у праці, основний помисел посвячується труду через моління до Небес про помилування.

Конференція – це захід, де можна отримати багато відповідей на питання від професіоналів, які найбільше турбують і залишаються до кінця не вирішеними\не відкритими\не осмисленими\не з'ясованими.

Якщо земна Церква – войовнича, а небесна торжествуюча, значить ми покликані боротися зі злом великовійськовим чином. Несправедливість і неправда мають бути подоланими благими помислами до Бога, багатьма молитовними станами. Прийдеться відсікати як мечем усе, що перешкоджає вирощуванню на плодovitій землі благородного. ...Усяка гілка, яка не приносить плоду відсікається (Іоанна 15:2) та вкидається у вогонь.

За словами класиків, якщо кожен буде вкладати свій смисл у ті чи інші терміни, тоді відбудеться діалог глухого зі сліпим. Важливо, виробити аксіоми, непорушні істини і концепти, яким варто слідувати. Яскравий приклад – Заповіді Божі, як універсальні постулати формування національного права.

Після смерті, залишиться лише те, що вдалось написати, відобразити на папері. Звідси, можна визначити психологічний портрет особистості вченого. Передання також має велику силу, адже у ньому відчувається особливий дух, атмосфера, харизма лідера, однак звичайно писання відкриває найтонші помисли і грані, перспективи далекоглядні,

можливості/задатки вченого, який як зброя у руках воїна, як скальпель у руках хірурга з допомогою Благодаті Божої викристалізовує/цементує/вибудовує нові смисли права, його невмирущість у прагненні справедливості/божественного задуму щодо людини та її місця у світі. Безперечно, можна промахнутись, адже людині властиво помилятися, щоб знову шляхом покаяння піднятися з колін і розпочати нові смисли вибудовування національного/вітчизняного/батьківського, яке не суперечитиме смислам самобутності, етнонаціональній пам'яті предків багатьох поколінь, ментальності та культурі нашого народу з урахуванням всього здобутого світовою цивілізацією з метою визначення цінності матеріального і духовного з бажанням досягнути Небесне/вічне/неосяжне.

Наука кримінального права постійно розвивається/еволюціонує, збагачується новими смислами, знаннями, аналізує пройдений шлях державотворення, переосмислює все накопичене багатолітньою/історичною практикою і, звичайно ж, прогнозує (бажаний) майбутній розвиток права. Змінюються люди, суспільні відносини трансформуються, світ стає іншим, однак Заповіді Божі, які відображені у багатьох суспільствах та релігіях, культурі, мистецтві, залишаються непорушними, незмінними. Бог, Господь Саваоф – один і той же сьогодні, завтра і вовік.

Класична формула правопорушення представлена через два критерії: «суспільно шкідливого» (проступки) та «суспільно небезпечного» (злочини), що є властивим нашій ментальності, а саме: які висловлювання, діяння (дія чи бездіяльність) визнаються/визначаються як суспільно-шкідливі (проступки), а які – суспільно небезпечні (злочини). Відповідно, ставлення до визнання (визначення) ступеня «суспільної шкідливості» та «суспільної небезпеки» як міри справедливості постійно змінюється. Це закономірний процес, який залежить від багатьох факторів/тенденцій/умов та обставин, щоб людство не впало у хаос та безладдя/безпорядки, війни і потрясіння. Звідси, кожна ситуація потребує свого постійного обдумування, щоб запропонувати суспільству оптимальні/закономірні шляхи його розвитку, які б відповідали божественним початкам, внутрішньо-духовній сутності народу та міжнародним вимогам і стандартам. Цей шлях є напрочуд складним і водночас легким, сприйнятним і таким, який відкриває нові перспективи далекоглядності національного.

На особливу увагу заслуговує розроблення нового КК України, який встановлює різного роду ступені суспільної небезпеки та кардинально змінює прийнятну для нас практику і парадигму конструювання кримінально-правових норм, що є виправданим за умови, коли «суспільна небезпека» притаманна лише сфері кримінального та є її

серцевиною/основною складовою/конструктом доктрини та законодавчої практики у відповідній сфері і галузі знань з необхідним постійним переосмисленням найрізноманітніших суспільних відносин – всього, що вироблено та напрацьовано багатьма науками, галузями права шляхом багатьох методик міждисциплінарності.

На сьогодні в науці кримінального права терміни «Кримінальний кодекс», «Кримінальний Закон» та «Закон про кримінальну відповідальність» вживаються як слова-синоніми, тобто однакові за змістом і значенням. Спробуємо висловити певні міркування з цього приводу. Закон чи Кодекс у принципі не може бути кримінальним, тому поняття Кримінального закону (у аспекті Criminal) відображає його силу/тоталітарну/каральну/карну сутність. Водночас Закон про кримінальну відповідальність на сьогодні є найбільш вдалим терміном, однак він все ж не несе в собі відповідної внутрішньої сутності та значення кримінального (а саме суспільно-небезпечного). Кримінальним Кодексом охоплюється/регулюється не лише відповідальність за вчинення кримінальних правопорушень, але й охороняється широкий спектр багатьох питань (стаття 1 КК України). Тому, відповідно, й немає однозначності, яким чином назвати сферу кримінального, яка б відповідала вимогам суспільства у спрямованості гуманізації та дедалі більшої поширеності альтернативних видів покарань.

Терміни «протиправність» та «правопорушення» співвідносяться як загальне та одиничне, де протиправність (те, що виступає проти права) є загальною суспільною категорією і поширюється на невизначене коло осіб. Однак виступати/повставати проти права ще не означає порушувати його істинні смисли, якщо йдеться про гріховне і відповідні висловлювання не несуть загрози суспільству, людині у виді словесного чи діяльнісного/дієвого у виді діяння (дії чи бездіяльності). За принципом «істина народжується у диспуті» будь-яке протистояння у рамках права Закону Божого та світського/державного/кесаревого може мати його основою більш досконалі чи навпаки ганебні/недосконалі форми. Тобто конкретна протиправність повинна супроводжуватися самим фактом правопорушення з визначеним ступенем і мірою відповідного порушення, – божественного/Богом даного чи законодавчого, – визначеної межі, переступивши яку те чи інше діяння визнається правопорушенням з урахуванням двох критеріїв: «суспільна шкідливість» (проступок) чи «суспільна небезпечність» (злочин). При цьому, за нашим переконанням, суспільна небезпечність, тобто злочин/злочинність, може стосуватися лише кримінально-правової сфери дослідження.

З позицій сьогодення в основі адміністративного чи кримінального, конституційного чи цивільного, земельного чи аграрного правопорушення/делікту/провини у загальноправовій доктрині повинні лежати два критерії відповідного правопорушення: «суспільна шкідливість» – те, що спричиняє шкоду, але не переходить межу криміналу/кримінального та «суспільна небезпека» – те, що вступило на поле/в категорію кримінального/злочинного у нашому/ментальному сприйнятті. Звідси, відразу ж осуд/засудження поведінки особи – правопорушника, де в основі лежить шкода, завдана суспільству чи це

злочинець\криміналітет, тобто той, хто став на плацдарм «суспільної небезпеки»/кримінального/криміналу, нехай навіть із найменшим ступенем і мірою небезпеки, визначеної законодавцем. Однак це вже не шкода/шкідливість, а небезпека, яка несе підвищений ризик і загрозу суспільству. Звідси, відповідна міра реагування, інші засоби профілактики та суспільного осуду/караності з призначенням міри покарання. Тому основною ознакою і характеристикою/основною правопорушення є соціальна протиправність. Тобто правопорушенням визнається таке висловлювання чи діяння, яке має у своїй суті протиправність, адже виступає загальним чином проти права у божественному/природно-правовому розумінні у рамках принципу «верховенства права справедливості». Водночас протиправність – це загальна наукова, доктринальна категорія і характеристика без конкретного прояву правопорушення, тобто того, що порушує вимоги, Закону. Протиправність – це й повстання проти права, якщо воно не справедливе. Чи має у такому разі народ право на повстання? Безперечно, так. А чи присутнє тут правопорушення, чи злочин – слід встановити, наприклад у рамках «закону про десять колосків».

Правопорушення стосується порушення конкретного права. Помисел лукавий/висловлювання чи діяння уже є порушенням встановлених заборон – божественних, а значить порушенням Закону Нового Заповіту, відповідно й права. Отже, з позицій духовно-сутнісного такі мисленнєві процеси можуть зватися правопорушенням. Яскравим прикладом є встановлення норм заборон – Адаму і Єві не їсти із дерева життя чи 10 Заповідей, даних Богом людині через Мойсея на горі Сінай.

Із найдавніших часів поведінка людини може бути врегульованою за допомогою Закону, шляхом встановлення норм заборон (Закони Хамурапі, Закони Ману, Закони 12 таблиць, Салічна правда). Правопорушення/злочин у сфері кримінального асоціюється із нормами заборонами. Власне, ця концепція відображена зі створенням світу, коли Господь встановлює заборону не їсти з дерева пізнання добра і зла. *«І зростив Господь Бог із землі кожне дерево, принадне на вигляд і на їжу смачне, і дерево життя посеред раю, і дерево Пізнання добра і зла».* «И прозябѣ Бѣгъ ещѣ отъ земли всякое дрѣво красное въ видѣніе и дѣброе въ снѣдѣ: и дрѣво жи́зни посре́дѣ ра́я, и дрѣво е́же вѣдѣти разумѣтелное дѣбраго и лукаваго (Быт.2:9). *«І наказав Господь Бог Адамові, кажучи: Із кожного дерева в Раю ти можеш їсти. Але з дерева знання добра й зла не їж від нього, бо в день їди твоєї від нього ти напевно помреш»* «И заповѣда Господь Бѣгъ Ада́му, глаго́ля: отъ всякаго дрѣва, е́же въ рай, снѣдію снѣси: отъ дрѣва же, е́же разумѣти дѣброе и лукавое, не снѣсте отъ него́: а въ о́ньже а́ще де́нь снѣсте отъ него́, сме́ртію умре́те» (Быт.2:16-17).

В умовах, коли відбувся поділ на кримінальні проступки та злочини, доречно його назвати Кодексом про кримінальні правопорушення. Можливо цей термін буде найбільш влучним і доцільним, адже Кодекс про «Criminal» передбачає у собі межу, де завершується шкідливість/суспільна шкідливість і розпочинається суспільна небезпечність. Йдеться про набагато ширші просторово-часові межі/рамки, де передбачається широкий спектр питань, пов'язаних зі

сферою кримінального, яка, вже говорилося, постійно змінюється/еволюціонує/трансформується залежно від рівня розвитку суспільних відносин, відповідності права міжнародним стандартам та вимогам національного.

Бачимо особливу роль сфери кримінального, адже якщо інші галузі права у переважній більшості мають справу з декларативністю/якщо йдеться про конституційну галузь чи протиправність/шкідливість – сфера адміністративного у переважній більшості, тобто те, що не входить у межі права кримінального, зокрема це й: цивільне, сімейне, земельне, аграрне, тоді сфера кримінального в основі своїй та класичній структурі повинна передбачати конструкт/межу/грань/червону лінію «суспільно небезпечного» з урахуванням ступеня визначеності межі кримінального, гуманізації і достатності/пропорції покарання, де вже враховані основні принципи, норми і правила виробленого і накопиченого за роки правотворення. Йдеться про необхідність прагнення до чіткої межі/розмежованості кримінального, серцевиною якого є «суспільна небезпека» через шкідливість, як це є зараз є через введення інституту кримінальних проступків. Кримінальне право завжди було є і залишається математикою юриспруденції, а тому потребує максимальної точності, зрозумілості, ясності, доступності, лаконічності на противагу заплутаності/сумбуру.

Зважаючи на безпекову складову в нинішніх умовах російсько-української війни, все ж «суспільна небезпека» є найбільш вдалим конструктом, який витримав навантаження часом, не втрачає свого значення та актуальності й зараз. Вважаємо, що сфера «суспільної небезпеки» може бути лише у галузі кримінального як такого, що концептуалізує найрізноманітніші ступені і рівні суспільної шкідливості, а також включає у себе аналіз/узагальнення кримінологічних практик у сфері духовного/метафізичного/гріховного помислу, щоб запобігти найвищому рівню злочинного – суспільної небезпеки. Тобто це рамка і межа/рівень/рубіж, переступивши який вступає у силу кримінальне (кримінал).

Водночас, сьогодні коли йдеться про злочинність, тоді асоціація відбувається лише з кримінальним. Тут повинна пройти ще відповідна трансформація суспільної свідомості, адже значною мірою в інших галузях можуть порушуватися права та інтереси, свободи і завдається шкода суспільним відносинам/«суспільна шкідливість», а в нашому випадку\у аспекті кримінального йдеться лише коли зло асоціюється тільки з кримінальним. Закономірно, адже якщо злі помисли, думки, бажання – все те, що не контролюється сферою кримінального, є гріхом/гріховним помислом, тоді зло, відповідно, це не лише межа кримінального. Звідси думка, що всяке правове знання, яке виробляється державою в особі її органів/державців/законотворців, повинно співставлятися з Божественним законом як орієнтиром вищого права справедливості. Тоді державцю/суверену вдасться уникнути багатьох помилок.

Треба зауважити, що протиправність охоплює як «суспільну шкідливість», так і «суспільну небезпечність». Знову ж таки, Зло

чиниться/спричиняється як у суспільній шкідливості, так і небезпечності. Це питання залишається не вирішеним. Лише у випадку з «суспільною шкідливістю» можна говорити про найрізноманітніші галузі права, а коли йдеться про суспільну безпеку, тоді вважаємо, що це сфера лише кримінального. Так, межі і рамки зла будуть визначатися саме ступенем завданої шкоди, щоб віднести те чи інше діяння (дію чи бездіяльність) до шкідливого чи суспільно небезпечного. Зважаючи на ступінь суспільної безпеки, інші галузі права повинні запропонувати кримінальному ті чи інші діяння, які переросли ступінь суспільної шкідливості, чи, відповідно таку аналітичну/узагальнюючу місію повинна взяти на себе наука кримінологія. Ступінь «суспільної шкідливості» та «суспільної небезпечності» є основним критерієм відмежування злочинів від проступків.

Нинішній поділ сфери кримінального на кримінальні проступки і злочини вважаємо хибним і таким, який вносить відповідну плутанину/дисбаланс у сферу кримінального. Проступки повинні бути притаманні лише сфері правопорушення, в основі якого закладена шкідливість, а суспільна безпека (злочин) може міститися лише у сфері кримінального. Наприклад, людина помилилася, ступила за межу Закону/права, вчинила зло, але, залежно від станів скривдженого, ступеня образи і зла, її психоемоційних характеристик лише законодавцем і судом визначається межа шкідливості чи небезпечності/злочинного. Концепт загальносуспільної шкоди з позицій духовно-ціннісної та державницької концепцій/позиції праворозуміння трактується за принципом: *«Віддайте кесареве кесареві, а Богові Боже» «Воздадите ўбо кесарева кесареві, и Божія Богови» (Мф.22:21).*

Чи справді мировий/державницький суд у кожному окремому випадку здатен вирішити справу професійно? А як, щоб звернутися у молитовних станах про покарання, помилування чи зрештою віддати людину на Суд Божий за Законом Нового Завіту «хто вдарив тебе у праву щоку, підстав ліву: *«А Я вам кажу не противитись злomu. І коли вдарить тебе хто у праву щоку твою, підстав йому й другу».* *«Азъ же глаголю вамъ не противитися злѹ: но аще тѣ кто ударитъ въ деснѹю твою ланѹту, обратѹ емѹ и другу» (Мф.5:39).* А стосовно «рівної міри» відплати – *«Не мститъся самі, улюблені, але дайте місце гнѣву Божому, бо написано: Мені помста належить, Я відплачу, говорить Господь» «Не себе отмщающе, возлюбленіи, но дадите мѣсто гнѣву. Пѹсано бо єсть: Мнѣ отмщѣніе, Азъ воздамъ, глаголетъ Господь» (Рим.12:19).* Як відомо, натовп ніколи не заглибиться у процеси права і не буде знати його тонкощів, однак його інтуїтивні рівні і жага/відчуття справедливості чи неправди багато чого варті. Звідси суспільство, Церква повинні підготувати справжніх, високодуховних особистостей, а держава, своєю чергою, повинна зробити з них професіоналів своєї справи, яким би це суспільство довіряло. Це необхідна умова стабільності. Тобто сфера зла, виходячи з духовно-ціннісної концепції праворозуміння, поширюється як на «суспільно шкідливе», так і на «суспільно небезпечне». Водночас держава повинна визначити ступінь відповідного зла, яке у тому чи іншому випадку, ідентифікується/визнається шкідливим чи небезпечним. І це залежатиме

від багатьох факторів/умов/характеристик/детермінант/обставин.

Основна проблема, яка існує сьогодні у багатьох галузях права, це їхня перевантаженість надмірними конструктами, які перешкоджають легкому сприйняттю матеріалу. Професіоналізм повинен міститися у простоті. Тому вищим пілотажем права про «Criminal» є простота. Виникає закономірне питання: кримінальний кодекс пишеться для народу чи професіоналів? Тут слід зайняти нейтральну позицію. Тобто він повинен бути максимально, наскільки це можливо, не ускладненим, а спрощеним, незважаючи на те, що усі суспільні відносини тяжіють до ускладнення, коли багато видатних вчених сказали, що КК міг би складатися з десяти Заповідей Божих, значить, треба і прагнути до такого божественного конструкту, максимально простого і професійного, який би відповідав вимогам і правилам гуманності. Без ідеології, відповідної духовно-ціннісної концепції праворозуміння у рамках кримінології Кримінальний Кодекс не може розроблятися, тому дані конструкти можуть закладатися в основу написання правових актів держави. Бачимо, яку велику роль відіграє сфера міждисциплінарного, адже йдеться насамперед за проголошення/відстоювання Добра, декларативність та усіляке його пропагування, тобто світлі, божественні стани справедливості. А з іншого боку мовиться про злу сутність, яка має різні ступені і стани протиправності: шкідливості та небезпечності, починаючи від злих думок, лукавих помислів і завершуючи конкретним станом/словами/діями, коли варто одного погляду, щоб зрозуміти, хто поряд з нами знаходиться чи яка атмосфера нас оточує. Тому шлях праведного Лота і Ноя є найбільш перспективним, до якого слід постійно прагнути.

У вітчизняній/національній традиції злочинець (той, хто чинить зло). Аспект його асоціації відбувається зі сферою кримінального/криміналу/«Criminal»/суспільної небезпеки. Звідси й поняття злочинності. Відповідно сфера правопорушення асоціюється зі сферою шкідливістю («шкодничеством»). І ця шкода заподіюється не лише у сфері адміністративного, але й багатьох інших галузях права. Звідси викристалізуються ступені суспільної протиправності, а якщо конкретно – ступені правопорушення, які одного разу перетнуть межу «суспільної шкідливості» та вступлять на поле «суспільної небезпечності». Отож, ступінь і міра суспільної небезпеки виробляється науковою спільнотою та практиками, настроями суспільства загалом і затверджується/легалізується законодавцем. Тому видатні вчені у галузі кримінального права відстоювали основу основ, серцевину кримінального права – суспільну небезпеку як конструкт і маяк у буремному морі життя, кровоносну систему кримінального права, без якого порушується ритм всього кримінально-правового організму/механізму, віднесення висловлювань чи діянь до сфери кримінального.

Якщо ж говорити в аспекті духовно-ціннісної концепції праворозуміння співмірності/пропорційності Добра і Зла, добродійності чи злочинності зі встановленням Закону державного/кесаревого на засадах божественного конструкту та закону справедливості/відплати,

тобто що можна, а чого робити не слід, інакше рано чи пізно будуть відповідні наслідки, тоді в цьому випадку протиправність виступає загальною характеристикою, яка уособлює концепт проти, всупереч Закону і праву. Тобто це загальне і розмите поняття, однак каталізатором, коли спрацьовує відповідний сигнал кесаря, держави чи Бога, є правопорушення, визначене законодавчо. Водночас ступені відповідного правопорушення його градації протиправності можуть бути два: суспільна шкідливість – це найрізноманітніші галузі права, які будуть визначати її межу та суспільна небезпечність, яка може бути характерною лише для сфери кримінального. Вважаємо, що така позиція відповідає нормам і принципам національного права, не суперечить міжнародним стандартам.

Таким чином, якщо уявити схему протиправного, треба відштовхуватись від поняття і концепту добра і зла, добродійності та злочинності. Зло як характеристика має різні ступені і прояви – протиправності насамперед у аспекті гріховного/божого/доктринального/державницького, що зрештою виражається/виливається у правопорушення, критерієм якого є «суспільна шкідливість», що притаманна усім галузям права та «суспільна небезпека» – властива лише сфері кримінального у вітчизняному/національному розумінні та вимірі. Водночас, хибним є віднесення категорії злочинності (там, де чиниться зло) лише до сфери кримінального. Тут вступає у силу кримінологія як напрям/тренд/теорія/концепт/конструкт/перцептива предмет вивчення якої включає, насамперед, сферу метафізичного/гріховного у аспекті співставлення з державницьким/кесаревим/світським у межах духовно-ціннісної концепції праворозуміння та, відповідно у цьому конструкті визначення/віднесення/рекомендацій що віднесемо до «суспільно шкідливого», а що до «суспільно-небезпечного». Необхідність розроблення концепцій добродійності та злочинності, «суспільної шкідливості» та «суспільної небезпечності» ще потребує свого наукового/міждисциплінарного осмислення/розроблення. Конструкт проступків повинен відноситись до сфери шкідливого, «суспільної шкідливості», а «суспільна небезпека», яка, до речі, пройшла перевірку/витримку часом і повністю/абсолютно відповідає/не суперечить вимогам сьогодення, багатьом рівням гуманізації покарання має входити в категорію сфери кримінального, тобто злочинів у разі переступлення/порушення межі відповідної «суспільної шкідливості», встановленої державою/кесарем, визначених настроями суспільства та міжнародною практикою нормотворення, урахуванням розвитку вітчизняного/національного права. Звідси – соціальний осуд і назва «Criminal», криміналітет. Якщо у кримінальному ступінь суспільної небезпеки може давати підстави називати особу, яка вчинила злочин, – злочинцем, тоді у сфері шкідливого – це той, хто вчинив проступок, – помилився у силу тих чи інших обставин той, хто завдав/завдає шкоди суспільним відносинам, але ще не перейшов у розряд/сферу злочинного.